

El passat (o pretèrit perfet) “indica que la situació expressada és anterior al moment de l’acte de parla i no manté cap vinculació amb aquest moment” (GIEC, 2016: 915). En cat. presenta dues modalitats: el simple ([ell] *cantà*) i el perifràstic ([ell] *va cantar*); el primer coneix una àrea reduïda, el val. central, mentre que el segon s’estén a la resta del domini.

En aquest comentari farem una presentació de tot el paradigma deixant per a successius comentaris l’anàlisi de les formes particulars.

I. El passat simple del llat. CANTARE presentava aquestes formes en llatí clàssic i llatí vulgar:

CANTAVI (llat. cl.) > CANTAI (llat. vg.); CANTAVISTI > CANTASTI; CANTAVIT > CANTAT; CANTAVIMUS > CANTAMUS; CANTAVISTIS > CANTASTIS; CANTAVERUNT > CANTARUNT.

Els resultats en cat. han estat els següents:

CANTAI va donar el cat. ant. *canté* (amb monoftongació de -AI > -[e]), canviat després en *cantí* per atracció de verbs com *partí* de la classe III. CANTASTI, a través de *cantast* (DCVB; Moll, 1952: § 326), va esdevenir *cantest* per analogia amb *canté*, i, cap als segles XIV i XV, va mudar-se en *cantist*, imitant formes en -í d’altres conjugacions (*partist*, *venist*), per acabar en *cantares*, analògica de *cantaren*. *Cantà* (< CANTAT) es va mantenir sense canvi. CANTAMUS és l’origen primer de *cantam*, alterat en *cantàrem*, analògica de *cantaren*. CANTASTIS, des de *cantast*, va passar a *cantats* i després a *cantàrets* i *cantàreu* per analogia també amb *cantaren*, que provenia de CANTARUNT i substituïa la forma arcaica *cantarón* (cf. oc. ant.). Per a aquestes evolucions, veg. Moll, 1952: § 326-328 i, especialment, Moll, 2006: n. 108.

La desinència -í del val. apitxat *cantí* s’ha enriquit a les enquestes amb la d’altres verbs: l’arcaisme *posquí* ‘vaig poder’ 43, de l’infinitiu *posquer*, *llixquí* 163, 166, *aní* 163, 166, 169, 188, *estigüí* 162, 165. *Canteri* 7, forma pròpia de Formiguera, és un manlleu a l’oc.

II. El passat perifràstic s’expressa amb el present de *VADEO + infinitiu (*vaig cantar*) que va substituir el passat simple, tret del val. central. Aquest verb, no gramaticalitzat, amb sentit literal de ‘anar’, tenia aquestes formes:

*VADEO > *vaig*; VADIS > *vas*; VADIT > *va*; *ANDAMUS > *anam*, *anem*; *ANDATIS > *anats*, *anau*, *aneu*; VADUNT > *van*.

“La conversió d’*anar* en un verb auxiliar provoca, inicialment, una reducció fonològica i, concretament, una eliminació de les formes més clarament tòniques (*anam* i *anats*) i una regularització del paradigma al voltant del morf monosil·làbic i àton *va-*” (Pérez Saldanya, 1998: 274).

És així com el paradigma com a auxiliar esdevé: *vaig*, *vas* (→ *vares*), *va*, *vam* (→ *vàrem*), *vau* (→ *vàreu*), *van* (→ *varen*); eventualment *ve* 87, 94, sobre el model *va* de la persona 3, però diferenciat per a trencar l’ambigüitat en les persones.

Cap al s. XIV és quan comencen a aparèixer les formes *vàrem*, *vàreu*, *varen*, analògiques.

Aquest valor de passat que té la construcció catalana, que contrasta amb el de futur que té el cast. *voy a cantar*, el port. *vou cantar* i el fr. *je vais chanter*, arrenca d’una

utilització en seqüències narratives que li donaven espontaneïtat i actualització per acabar en un marcador temporal de passat perdent el significat lèxic per convertir-lo en gramatical. L’absència en cat. durant segles d’una norma que frenés el canvi explicaria la fortuna de la nova construcció (veg. Colón, 1976 b; Pérez Saldanya, 1998: 261-275).

Vaig cantar coneix les var. *va[f]* *cantar* 29, 157, que podria ser responsable de la var. “*vas cantar*”, no enregistrada en les nostres enquestes, però que Faluba (2017: 64) interpreta com analògica de *faç* (< FACIO), i *vai cantar*, amb canvi vocàlic de l’element palatal, probablement per fonosintaxi (almenys en mall. té aquesta motivació) o, com diu Coromines (1971: 326), per analogia amb els presents en iod (veg. la variant amb altres infinitius: *vai posquer* 3, *vai anar* 68, 95 [*vai nar* 86], *vai lletxir* 132, *vai vendre* 132).

III. Finalment, i com a cas puntual, notem l’ús en alg. del pretèrit perfet compost com a equivalent del passat simple o perifràstic: *he cantat* ‘vaig cantar’ 85, “*me’n so abijtjat*” ‘me’n vaig adonar’ 85, probablement per interferència de l’it. Aquest temps s’ha recollit en l’enquesta, però en exemples referits a “situacions passades que mantenen alguna mena de vinculació amb el moment de l’acte de parla” (GIEC, 2016: 916), com *he vist* en un context com “[fa un moment] un conill” 153, 170, amb l’auxiliar *haver*, amb variants (*he arribat* 82 [*he ribat* 80], *he dut* 119, *he sigut* 149; *hi set* 52, *hi vist* 53, 114, *hi dit* 60, *hi sigut* 117, monoftongació de *hai*, *hai fet* 90, *hai set* 117, *hai dut* 123, *hai dit* 125, *hai caigut* 90, 99, *hai sigut* 117, *hai dixat* 122, *hai parlat* 141, *hai pogut* 145, *hai vist* 141, 147, *hai hagut vist* 96, *hei set* 119; *ha portat* ‘he portat’ 176, *ha vengut* 165, *ha sentat* 165, *ha anat* 163, *ha dut* 173), o amb substitució per ésser (*so dut* 27, *so anat* 28, *sun cantat* 4, 7, 8, 11, *sun pogut* 13, *són vengut* 77, *són arribat* 82, *són romàs* 82, *són venguda* 82, *som demanat* 46, *som arribat* 26, *som anat* 26, *som fet* 26, *som aixecat* 16, *som dit* 52, *som solit* 52); la variant pot afectar el participi (*he set* 38, 93, *he dito* 87, *he cregueu* 87, *he caet* ‘he caigut’ 93).

Des d’un punt de vista geogràfic, notem com el tipus *cantí*, anterior a *vaig cantar*, es manté només en val. central, potser per posseir una desinència (-i) diferent de la de la resta de persones del paradigma que, altrament, tenen un cert ús en mall. i eiv., bé que alternatiu amb la var. perifràstica.

Són formes normatives *cantí* (model *portí*), des del DOrt, 1917; *vaig cantar* (model *vaig portar*), des de Fabra, 1918 (pàg. 96-97), les dues considerades per la PEOLC *Morfologia* (pàg. 26) formes pròpies d’àmbit general “d’acord amb els usos de cada parlar”, mentre que *vàreig* i *vai* són considerades no recomanables; la GIEC (pàg. 915) fa aquesta precisió: “la forma perifràstica és la d’ús més general, mentre que la forma simple es manté oralment en alguns parlars valencians [...]. Però en els registres formals, i especialment en l’escriptura, la forma simple manté un ús important, excepte en la primera persona, que és percebuda com a antiga o dialectal pels parlants que no l’usen oralment”.